

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 28 december 2010

Mål nr

Ö 5070-09

KLAGANDE

1. SB

2. CO

3. HT

4. RT

Ombud för 1–4: Advokat RP

MOTPART

BEB

Ombud: Advokat FI

SAKEN

Giftorätt och redovisningsskyldighet

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2009-10-06 i mål T 3291-08

Dok.Id 53349

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45-12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15-15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Med upphävande av hovrättens dom undanröjer Högsta domstolen tingsrättens dom och återförvisar målet till tingsrätten för fortsatt behandling.

Frågan om rättegångskostnader i hovrätten och i Högsta domstolen ska prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

SB, CO, HT och RT har yrkat att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens och tingsrättens domar och återförvisa målet till tingsrätten för prövning i sak. Vidare har SB och medparter yrkat befrielse från skyldighet att utge ersättning för BEBs rättegångskostnader i såväl tingsrätten som hovrätten samt yrkat ersättning för sina egna rättegångskostnader där.

BEB har bestritt yrkandena.

Parterna har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i Högsta domstolen.

SKÄL

1. I en mellandom den 9 september 2005 förordnade Alingsås tingsrätt att vissa fastställda rättssatser skulle gälla vid den fortsatta handläggningen av målet. I dom den 27 september 2006 ändrade hovrätten tingsrättens mellan-

dom endast så att en av rättssatserna gavs en annan innebörd. Hovrättens dom vann laga kraft. De angivna rättssatserna var generellt och abstrakt utformade. Genom hovrättens dom avgjordes ingen fråga i målet.

2. När tingsrätten här efter hade återupptagit målets handläggning förklarade SB och medparter att de återkallade sin talan i de delar som hade prövats genom mellandomen. Eftersom ingen del av målet hade prövats, är det oklart vad återkallelsen egentligen innebar, särskilt som SB och medparter vidhöll sitt yrkande att rätten skulle förklara att BEB inte hade någon giftorätt i boet efter AB. Tingsrättens och hovrättens beslut (av domstolarna betecknade ”dom”) att avvisa SBs och medparters talan om avsaknad av giftorätt och om redovisningsskyldighet innebär att det väckta käromålet över huvud taget inte har prövats i sak, något som borde ha skett.

3. Frågan är nu om det rättegångsfel som sålunda har förevarit kan avhjälpas i Högsta domstolen eller om målet ska återförvisas till tingsrätten för fortsatt handläggning (jfr 50 kap. 28 och 29 §§ rättegångsbalken). Tingsrätten och hovrätten synes ha ansett att den rättsregel som ska tillämpas är klarlagd och att den inte ger utrymme för någon annan slutsats än att käromålet ska ogillas. Om rättsläget är klart så som domstolarna har ansett, bör Högsta domstolen kunna ta ställning till överklagandet som uppenbart ogrundat. I annat fall bör SBs och medparters talan prövas i sak av tingsrätten.

4. SB och medparter har yrkat att det ska fastställas att BEB saknar giftorätt i kvarlåtenskapen efter AB. Som grund för sin talan gör de gällande att vigseln mellan AB och BEB är ogiltig därför att AB vid vigseln inte lämnade samtycke till äktenskapet. Förberedelsen i målet har inte drivits så långt att det är klarlagt vad som närmare bestämt ligger i påståendet om bristande

samtycke. Det framgår dock att SB och medparter ifrågasätter att ABs hälsotillstånd var sådant att han kunde lämna ett samtycke.

5. I 4 kap. 2 § äktenskapsbalken föreskrivs att en förrättning är ogiltig som vigsel, om inte de som ska vigas är närvarande samtidigt och var för sig på fråga av vigselförrättaren ger till känna att de samtycker till äktenskapet samt vigselförrättaren förklarar att de är makar. Vigselförrättaren ska också vara behörig att förrätta vigsel. Om förrättningen är ogiltig som vigsel, innebär det att det äktenskap som till synes uppstått är en nullitet och inte i något hänseende ger upphov till ett äktenskaps rättsverkningar (se Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., 1990, s. 70).

6. Denna reglering överensstämmer i sak med den som infördes år 1915 genom ändringar i gamla giftermålsbalken. Då infördes också regler om återgång av äktenskap. Återgång kunde ske om makes samtycke till äktenskapet var ogiltigt på grund av bristande rättshandlingsförmåga, misstag, tvång eller svek. Återgång kunde också ske, om äktenskapet hade ingåtts i strid mot vissa äktenskapshinder, bl.a. sinnessjukdom och sinnesslöhet. En dom på återgång hade inte tillbakaverkande kraft utan fick rättsverkningar bara för framtiden. Att det förelåg en återgångsanledning inverkade alltså inte på vigselns eller äktenskapets giltighet. (Se Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken I. Förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning m.m., 1913.)

7. År 1973 avskaffades vissa äktenskapshinder och återgångsinstitutet upphävdes. Beträffande de tidigare återgångsanledningarna hänvisades till rätten till äktenskapsskillnad. Reglerna om vigselns ogiltighet ändrades inte. Alltjämt gäller därför att sådana omständigheter som kunde föranleda återgång av äktenskap inte medför att en vigsel är ogiltig enligt 4 kap. 2 § äktenskapsbalken. (Se prop. 1973:32.)

8. En grundläggande förutsättning för att en vigsel ska få förrättas är att båda kontrahenterna är i ett sådant psykiskt tillstånd att de har rättslig handlingsförmåga med avseende på äktenskapets ingående. De måste sålunda ha inte endast en klart manifesterad vilja att ingå äktenskapet utan också förmåga att uppfatta den väsentliga innebörden av äktenskapet och dess rättsliga konsekvenser. Brister det i dessa hänseenden, ska vigselförrättaren avstå från att förrätta vigsel. (Se NJA 1994 s. 108 och prop. 1973:32 s. 97.) Av det förut anförda följer emellertid att en vigsel som har förrättats i strid med det nu sagda inte redan därmed blir ogiltig; äktenskapet kan i stället upplösas genom äktenskapsskillnad.

9. Kvar står att det enligt 4 kap. 2 § äktenskapsbalken är en förutsättning för att en vigsel ska vara giltig att de som ingår äktenskap var för sig på fråga av vigselförrättaren ger till känna att de samtycker till äktenskapet. Bestämmelsen kan uppfattas som en formföreskrift så att förutsättningen är uppfylld så snart parterna har svarat ja på vigselförrättarens frågor, oavsett vad det uttrycker. Förarbetena ger emellertid inte intrycket att en fullt så inskränkt betydelse har varit avsedd; på de flesta ställen i motiven där inte endast lagtexten citeras står att det krävs samtycke (se t.ex. prop. 1986/87:1 s. 119). Fastän bristande rättshandlingsförmåga inte räcker för att grunda ogiltighet, får det därför antas att det finns ett – låt vara ytterst begränsat – utrymme för att anse en vigsel ogiltig, om en parts äktenskapsvilja har brustit i så grundläggande hänseenden att det är uppenbart att ett samtycke över huvud taget inte har förelegat, trots att parten vid vigselförrättningen har tillkännagett att så varit fallet.

10. SB och medparter har gjort gällande att AB inte lämnade något samtycke vid vigseln med BEB. Som har nämnts i det föregående har tingsrätten inte klarlagt vad som närmare bestämt åberopas till stöd för påståendet. Med

hänsyn till det nyss anförda kan yrkandet i denna del inte avfärdas som uppenbart ogrundat. Det bör därför prövas i sak av tingsrätten.

11. SB och medparter har i andra hand yrkat jämkning av giftorätten. Inte heller detta yrkande har prövats i sak. Det är oklart om yrkandet har återkallats. Även i denna del bör målet tas upp på nytt av tingsrätten.

12. Vidare har SB och medparter yrkat att BEB ska förklaras vara redovisningsskyldig i närmare angivet hänseende. Hovrätten har ansett att det saknas skäl att tillåta en sådan fastställsetalan och har därvid hänvisat till att frågan om äktenskapets giltighet får anses vara rättskraftigt avgjord. När nu denna fråga ska prövas av tingsrätten, bör så ske även med frågan om fastställelse av redovisningsskyldighet.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Leif Thorsson, Severin Blomstrand (referent), Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund och Ingemar Persson
Föredragande revisionssekreterare: Dag Edvardsson